

Ольга Валеріївна Чеботаренко

Майстер-клас як форма професійного діалогу в контексті типологічного підходу

УДК 786.2+78.01

DOI <https://doi.org/10.24195/artstudies.2023-2.17>

Ольга Валеріївна Чеботаренко
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри музикознавства,
інструментальної
та хореографічної підготовки
ДЗ «Криворізький державний пе-
дагогічний університет»
ORCID: 0000-0001-8537-9264

Феномен явища майстер-класу має глибокі історичні корені, що зумовило його активний розвиток у ХХ-ХХІ столітті, появу його різних видів. Серед основних типів можна виокремити майстер-класи індивідуальні і групові; які спрямовані на створення широкого контексту для розуміння композиторського тексту (превалювання теоретичної інформації); на вирішення професійних проблем (художніх, технологічних, звукових, агогічних, де превалює виконавський показ з боку майстра); на висвітлення суто технологічних питань; на поєднання детальної роботи над композиторським текстом і цілісного показу з боку майстра. Серед сучасних форм проведення майстер-класів існують такі як: «воркшоп», «сторітейлінг», «літня академія», «творча майстерня». Майстер-класи як одна із актуальних форм професійного діалогу (як офлайн, так і онлайн), дають безмежні можливості молодим виконавцям підвищити свій професійний рівень. Глибина інформації, яку несе кожний майстер-клас є дуже різною, але її сприйняття повністю залежить від слухача (рівня його професійної підготовки, обдарованості, вмотивованості та ін.). З іншого боку, чим вище рівень музиканта, який проводить Майстер-клас, тим складніша інформація, яку він намагається передати через пояснення і власний показ (ті тонкі градації – звукові, агогічні, артикуляційні, смислові). Цінною є саме ця глибина, що дає можливість (шанс) для професійного і виконавського зростання студента (слухача). Відмітимо особливу роль для піаністів знайомства і аналізу майстер-класів відомих диригентів-симфоністів (робота над виконанням оркестрових творів) і світових співаків (Лучано Паваротті, Мірелли Френі, Елізабет Шварцкопф та багатьох інших). Такі майстер-класи сприяють більш глибокому розумінню і інтерпретації фортепіанних творів з точки зору формотворення (масштабності), природи інтонування, особливостей мислення при інтерпретації поліпластового фактурного викладання (особливо в творчості композиторів ХVIII-ХХІ століть).

Ключові слова: майстер-клас, типологічний підхід, музична інтерпретація, художнє виконання, виконавські засоби виразності, піанізм, звуковидобування.

Постановка проблеми. Майстер-клас як форма комунікації і професійного спілкування на сьогоднішній день досить активно увійшов в практику музичного (виконавського) навчання. Особливості сучасних умов потребують пошуку нових форм спілкування та отримання інформації. Широкою популярністю користуються офлайн форми проведення занять професорами та видатними музикантами-виконавцями, що приїжджають на гастролі з різних місць і країн і проводять під час таких гастролей майстер-класи для студентів; майстер-класи в рамках Літньої академії (м. Київ); а також он-лайн форми проведення – у великій кількості зарубіжних Майстер-класів.

Аналіз актуальних досліджень. Феномен такого явища, як майстер-клас давно привертає увагу дослідників, серед яких і музиканти-педагоги, й музикознавці і культурологи. Дослідження історичних аспектів розкрито в роботах Р. Цимдарса (Richard Zimdars) і А. Лафоссе (A. Lafosse); становлення і розвитку явища «майстер-клас» у творчій практиці представників київської фортепіанної школи висвітлена в статті В. Чинчєвого; різноманітні питання розвитку української фортепіанної школи ХХ століття розглянуті в роботах Н. Гуральник, Н. Зимогляд, Т. Роциної, К. Шамаєвої, В. Шульгіної; специфіка роз-

витку львівської фортепіанної школи висвітлена у роботах Н. Кашкадамової та інших. Це свідчить про те, що явище майстер-класу викликає постійний інтерес і зацікавленість у такій формі спілкування, є актуальним і потребує більш глибоких досліджень.

Мета статті – виявити специфічні форми проведення майстер-класів у контексті типологічного підходу. **Методологія дослідження** спирається на історико-типологічний, феноменологічний і компаративний методи, що передбачає звернення до форми майстер-класу як з боку створення широкого культурологічного контексту для розуміння специфіки композиторського тексту (зовнішньої сторони); так і з боку його внутрішньої – виконавської сторони.

Результати та їх обговорення. Поняття Майстер-класу (Méister, від лат. magister – «начальник; учитель; керівник») як явище та форма виконавської діяльності виникло досить давно і має глибокі коріння (Майстер – етимологія, 2023). На думку А. Лафоссе, майстер-клас є унікальною педагогічною ситуацією, де професор і виконавець знаходяться перед аудиторією слухачів (Lafosse, 2014, с. 4). Як зазначає К. Чичневий, «майстер-клас – це метод навчання, спрямований на вдосконалення практичної майстерності, який проводить

фахівець, саме майстер у тій чи іншій галузі творчої діяльності» (Чинчевий, 2020, с. 234).

Традиція майстер-класів має глибоке історичне коріння і веде до групових занять, які проводив Ф. Ліст і деякі інші європейські педагоги. Майстер-класи займали важливе місце в педагогічній діяльності Ф. Ліста, зазвичай на них були присутніми 10-20 студентів і тривалість доходила до двох годин. Як відмічають, Майстер-класи не мали чіткої структури, студенти грали музичні твори, над якими працював Ф. Ліст (Zimdars, 1998; Lafosse, 2014; Liszt as a teacher).

Характерною рисою таких майстер-класів було те, що композитор досить глибоко обговорював особливості художнього виконання – характерні риси стилю, образів, фразування, тобто створював широкий контекст (включаючи твори інших видів мистецтв – літературу, живопис та ін.). Як правило, на майстер-класах саме присутність слухачів створювало особливу атмосферу концертності для виконавця (The Masterclass media foundation, 2023).

Ці традиції були продовжені видатними музикантами-педагогами ХХ-ХХІ століття во всіх консерваторіях (музичних академіях) України – київській, одеській, харківській, львівській, донецькій, дніпропетровській (від Г. Нейгауза, В. Нільсена, які працювали в київській консерваторії; представників одеської школи – Л. Гінзбург, А. Кардашева, О. Алексєєва, О. Гончарова, І. Сухомлинова, О. Маслак, Ю. Дикого та багатьох інших – до сучасних професорів – В. Козлова, Т. Рошціної, Ю. Кота і т.і.).

Дуже активно використовували форму майстер-класів в київській консерваторії такі відомі музиканти як: В. Топілін, Т. Кравченко, В. Нільсен, І. Рябов, А. Рощина (Чинчевий, 2020, с. 234). Ці традиції зберігались і видатними представниками одеської піаністичної школи – О. Алексєєвим, А. Кардашевим, О. Гончаровим, О. Маслак, Ю. Диким та іншими блискучими педагогами і виконавцями. Студенти різних класів мали можливість бути присутніми на заняттях, аналізувати досвід різних педагогічних шкіл, методик, виконавських інтерпретацій, що створювало неперевершену творчу атмосферу.

Поняття майстер-класу активно вивчається європейськими дослідниками. Так, на основі аналізу літератури, А. Лафоссе виокремлює два основні види майстер-класів: так звані «гостьовий», майстер-клас, коли професор працює з невідомими студентами і майстер-класи, що проводяться кожного тижня або місяця під керівництвом постійного викладача (Lafosse, 2014, с. 4).

Характерною рисою майстер-класів, на думку дослідників, є використання різноманітних методів і підходів із залученням великої кількості студентів (слухачів) – так звані «мозковий штурм», що, в якомусь сенсі, знімає напруження з діалогу «викладач – студент», з іншого – створює творчу атмосферу спілкування (Lafosse, 2014, с. 36). На наш погляд, даний тип майстер-класів є більш

популістським і не може сприяти серйозному професійному зростанню рівня виконавця.

Традиційно, видатні музиканти-виконавці під час гастролей проводять Майстер-класи зі студентами і учнями музичних закладів освіти (академій, коледжів, музичних шкіл), що завжди є невід'ємною складовою і дуже важливою частиною музичної культури. Як відмічає К. Чинчевий, майстер-класи влаштовуються на базі конкурсів, фестивалів, навчальних закладів, музичних академій. Такі заходи завжди створювали неперевершену творчу атмосферу, давали нові орієнтири для розвитку педагогічної і виконавської майстерності, давали можливість по-іншому подивитись на композиторський твір, знайти нові смислові глибини, познайомитись з сучасними інтерпретаціями світових музикантів-виконавців.

Дуже плідними завжди були майстер-класи видатних професорів музичних академій (київської, одеської, львівської, харківської) в музичних коледжах зі студентами і дітьми музичних шкіл. Такі зустрічі були дуже важливими як для викладачів, так і для молоді – отримати новий погляд на інтерпретацію, познайомитись з різноманітними технологічними прийомами, долучитись до таємниць високого мистецтва.

Таким чином, майстер-класи демонстрували передачу досвіду і майстерності професорів, знайомили з різними виконавськими школами, сучасними тенденціями в піанізмі, розвиток поглядів на трактування композиторського тексту (нові редакції, транскрипції). Особливе враження завжди створювали майстер-класи Б. Блоха, видатного майстра, який дарував неперевершене спілкування і викладачам, й студентам та учням музичних шкіл м. Кривого Рогу. Його майстер-класи створювали атмосферу творчості, що сприяла розкриттю талановитої молоді. Треба відмітити широкий репертуар композиторських творів, які виконувались на майстер-класах – від поліфонії Й. Баха, класичних сонат – до інструктивних етюдів, які під пальцями майстра звучали як художні.

На сьогоднішній день оновлюються форми організації майстер-класів, з'являються нові, наприклад: «воркшопи» й творчі майстерні (Чинчевий, 2020, с. 235). На думку дослідника, «воркшоп, або творча майстерня відрізняється тим, що залучає всіх учасників процесу з однаковою інтенсивністю». На відміну від воркшопу, на майстер-класі превалює комунікація між майстром і учнем.

Таким чином, основою методу воркшопу є інтенсивна взаємодія між усіма учасниками процесу. «Процес роботи в групі під час воркшопу дає можливість поглянути на проблеми з різних боків, почути різні думки, дійти несподіваних висновків. Воркшоп допомагає всім його учасникам стати більш компетентними після свого закінчення, ніж на початку» (Чинчевий, 2020, с. 235). Така позиція, на нашу думку, є дуже спірною, але така форма організації є дуже популярною.

Інтерес викликає нова форма майстер-класу, яка називається «сторістейлінг» (А. Варді), яка

відрізняється тим, що пропонується знайомство з історією дослідження рукопису композиторського твору, що подається як лекція для студента з одного боку, з іншого – для аудиторії на майстер-класі. Враховується те, що серед аудиторії присутні не тільки професіонали-піаністи, але й люди, для яких має важливу роль теоретична й історична інформація. Таким чином, такий майстер-клас спрямований і на роботу зі студентом за роялем, й на аудиторію, яка є присутньою на занятті.

Серед цікавих форм проведення майстер-класів назвемо «Літню академію», що була заснована в 1998 році пам'яті В. Горовиця викладачами Київської державної консерваторії та «Творчу майстерню» (засновниця О. Рінденко, НМАУ). Як зазначає К. Чинчевий, Літні академії є однією з прогресивних й актуальних форм обміну досвідом між майстром й учнем. «Окрім того, що вона допомагає музикантам підтримувати форму в період відсутності регулярних занять і виступів, сама форма заходу знаходить відгук у молодих поколіннях, яким притаманне проєктне мислення й командна робота» (Чинчевий, 2020, с. 235). На заняттях ведеться дуже інтенсивна досить короткотривала робота, яка дає відчутти прогрес, що приваблює молодь.

Інтерес викликає така форма проведення майстер-класів, як «творча майстерня», яку заснувала О. Рінденко у НМАУ ім. П. Чайковського. «Творчі майстерні» об'єднали в одному заході виконавців, музикознавців і композиторів, що значно розширило межі таких майстер-класів. Важливу роль у популяризації сучасної музики грає те, що на дані творчі майстерні залучаються іноземні сучасні композитори, творчість яких є маловідомою.

Все більше уваги привертають записи майстер-класів видатних світових музикантів-виконавців (наприклад, на каналі YouTube), що складають золотий фонд виконавської і педагогічної культури. Їх актуальність не тільки не зменшується, але й навпаки, викликає все більший інтерес, особливо в сучасних умовах, коли досить обмежена можливість студентів у вільному спілкуванні і поїздках в різні міста України та зарубіжжя. Такі майстер-класи є важливою складовою для самостійного професійного вдосконалення і розвитку музиканта-виконавця. Але такі майстер-класи потребують серйозної внутрішньої роботи (аналізу, сприйняття, мислення). Велика кількість різноманітних майстер-класів дає підстави для виокремлення основних типів на основі аналізу їх особливостей. Таким чином, можна назвати наступні типи:

– майстер-клас, спрямований на створення смислового контексту музичного твору (історико-теоретичний аналіз, жанрово-стильова специфіка, стилістика та особливості мовлення), в якому значне місце займає теоретична інформація (наприклад, майстер-класи Г. Грузмана, Німеччина);

– майстер-клас, спрямований на вирішення професійних проблем (технологічних, звукових, артикуляційних, агогічних – в контексті смислу

музичного твору), в якому іде детальна робота над текстом з широким використанням власного показу (Д. Башкіров (Іспанія), Е. Вірсаладзе (Італія), Д. Баренбойм (Ізраїль, Німеччина));

– майстер-клас, спрямований на обговорення суто технічних (технологічних) проблем виконання музичного твору (наприклад, Г. Грузман працює над етюдами Ф. Шопена);

– майстер-клас, який поєднує і детальну роботу над музичним твором, і власний цілісний показ виконання музичного твору (Я. Хейфец, В. Нільсен).

До першого типу можна умовно віднести майстер-класи Г. Грузмана, де він працює над клавірними творами Й. Баха (Прелюдіями та фугами, ДТК). Майстер-класи відрізняються дуже глибоким історичним і теоретичним аналізом, знайомством зі специфікою виконання на аутентичних інструментах, риторикою – що створює широкий смисловий контекст. Дуже цікава інформація надається щодо особливості агогіки і артикуляції при грі на аутентичних клавішних інструментах, що впливає на звуковидобування і туше при виконанні творів композитора на сучасному роялі. Все це безпосередньо пов'язано з більш глобальними проблемами інтонування і виконавського часу. Таким чином, при прослуховуванні такого майстер-класу, можна значно поглибити розуміння композиторського тексту Й. Баха (барокового стилю і стилістики).

Другий тип майстер-класів є найбільш розповсюдженим, коли майстер безпосередньо працює над виконавськими проблемами. Як приклади, можна назвати майстер-класи Е. Вірсаладзе (Ф'єзоле, Італія), Д. Башкірова (Іспанія), Д. Баренбойма (Ізраїль, Німеччина) та багато інших. Такі майстер-класи дають можливість побачити роботу на музичним текстом – всі проблеми вирішуються в комплексі (смислові, художні, технологічні, звукові). Вони відрізняються високим рівнем змістовності, особливо коли звертається увага на виокремлення епізоду або елемента музичної тканини і показуються конкретні виконавські прийоми і шляхи для вирішення проблеми.

І тут важливе місце займає показ Майстра – безцінний звуковий образ, зразок того, як повинно звучати і на що можна орієнтуватись у власній самостійній роботі. Для розуміння особливості виконавських проблем при інтерпретації фортепіанної музики Р. Шумана значно допоможе майстер-клас Е. Вірсаладзе (фрагмент роботи над «Карнавалом» Р. Шумана). Саме виконавський показ видатної світової піаністки допомагає зрозуміти особливості і поліфонії ритму у поліпластовій фактурі, і інтонування мелодичної лінії, й секрети педалізації – тобто тих речей, які неможна передати вербальним шляхом. Для його розуміння необхідно володіти англійською мовою (майстер-клас проводиться на англійській мові), але значна інформація передається через власний показ, що значно полегшує розуміння інтерпретації.

Інтерес представляють майстер-класи Д. Баренбойма, на яких ведеться робота над фортепіанними сонатами Л. ван Бетховена (майстер-класи проводяться на англійській мові) – наскільки ведеться детальна робота над стилістикою композиторського тексту (точністю ритму і пульсації; динаміки і артикуляції, використання педалі тощо).

Третій тип представлений майстер-класами Г. Грузмана, присвяченими етюдам Ф. Шопена. Вони дають можливість не тільки познайомитись з особливостями технічної (технологічної) роботи над етюдами, але й ширше – засвоїти основи виконання базових технічних формул, що зустрічаються в різних фортепіанних творах композитора і є основою його стилістики (композиторської мови). Інтерес представляють різноманітні вправи та прийоми, що дають можливість пристосовуватись до особливостей шопенівської фактури (піаністичних формул).

Окреме місце займають майстер-класи Я. Хейфеца, видатного світового скрипаля. Вони вражають не тільки своїм високим мистецтвом, художністю і виконавською майстерністю, але й тонким гумором, коли майстер перевтілюється і демонструє «погану» гру молодих виконавців.

Важливу роль для розвитку піаніста, на нашу думку, грає знайомство з майстер-класами видатних співаків і диригентів. Відомо, що Ф. Шопен звертав увагу на мистецтво співаків (*belcanto*) – красу інтонування, особливості дихання і виразності, що лежить в основі фортепіанного інтонування і виконання кантилени (і не тільки в фортепіанних творах Ф. Шопена). Знайомство з вокальними майстер-класами, на яких ведеться робота над камерними творами композиторів-романтиків тільки поглибить знання і розуміння фортепіанних творів. Прикладом можуть бути майстер-класи Ф. Діскау, М. Діаза, П. Домінга, Т. Квастхоффа, Л. Паваротті, М. Френі, Е. Шварцкопф і багатьох інших).

Окреме місце займають майстер-класи видатних музикантів-диригентів, таких як: Г. фон Караян, Д. Баренбойм, С. Озава і багатьох інших. Прослуховування таких майстер-класів дає особливе відчуття форми, масштабності, тембру, а, відповідно – інтонування, мислення, розуміння законів фразування, динаміки (особливо в творчості композиторів-класиків, що відрізняються особливим симфонічним мисленням) і є дуже важливим для піаніста. Безумовно, дуже корисним було б проходження студентами-піаністами курсу симфонічного диригування, але навіть слухання та аналіз таких майстер-класів може в деякій мірі, компенсувати такі знання (в режимі онлайн).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, можна визначити, що майстер-класи мають різні форми, типи і методи проведення, дають безмежні можливості молодим виконавцям підвищити свій професійний рівень.

На сьогоднішній день інтернет надає великі можливості в різних форматах проводити і долучатись до майстер-класів – справжньої скарбниці виконавського і педагогічного світового мистецтва.

Глибина інформації, яку несе кожний майстер-клас є дуже різною, але її сприйняття повністю залежить від слухача (рівня його професійної підготовки, обдарованості, вмотивованості та ін.). З іншого боку, чим вище рівень музиканта, що проводить майстер-клас, тим складніша інформація, яку він намагається передати (ті тонкі градації – звукові, агогічні, артикуляційні, смислові) через пояснення, власний показ, але, саме ця глибина і дає можливість (шанс) професійного і виконавського зростання.

Для студентів-піаністів є дуже важливим, можна сказати, просто необхідним – знайомство і аналіз майстер-класів не тільки видатних музикантів-піаністів, але й диригентів-симфоністів (робота над виконанням оркестрових творів) і світових співаків (Лучано Паваротті, Мірелли Френі, Елізабет Шварцкопф і багатьох інших) – які сприяють більш глибокому розумінню композиторського тексту і з точки зору формотворення (масштабності), і природи інтонування (відомо відношення багатьох композиторів саме до вокальної основи інтонування мелодичної лінії на ролях і поради – слухати видатних співаків), й особливостей мислення при інтерпретації поліпластового фактурного викладання (особливо в творчості композиторів XVIII-XXI століть). Всі ці питання потребують подальшого вивчення, що й визначає перспективи наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

Майстер – етимологія. Режим доступу: <https://goroh.pp.ua/Етимологія/майстер> (дата звернення 01.10.23).

Чинчевий К. (2020). Становлення та розвиток явища «Майстер-клас» у київській фортепіанній школі. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 28 (5), 232-237.

The Masterclass media foundation. Офіційний сайт. Режим доступу: <http://www.masterclassfoundation.org> (дата звернення 02.10.23)

Zimdars, Richard (1998). The Piano Master Classes of Franz Liszt: Observations by August Göllerich. *Journal of the American Liszt Society XLIV*. 35- 46. Retrieved from: <https://www.uel.br/pos/musica/pages/arquivos/Artigo%20-%20Jailton%20-%20Liszt.pdf> (дата звернення 02.10.23).

Lafosse A. (2014). *Learning to teach a master class, with a consideration of its pedagogical value and examples from the clarinet world* (degree Doctor of Music). Indiana University). Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/213838039.pdf> (дата звернення 02.10.23).

Liszt as a teacher. *Lisztomania. The Franz Liszt Compendium*. Retrieved from: <http://lisztomania.wikidot.com/liszt-as-teacher>

Workshop as a form of professional dialogue in the context of the typological approach

Olha Valeriivna Chebotarenko

Candidate of Art Studies,
Associate Professor
of the Music Studies, Instrumental
and Choir Training Department
Kryvyi Rih State Pedagogical University
ORCID: 0000-0001-8537-9264

The phenomenon of workshop has deep historical roots, which led to its active development in the 20th – 21st centuries, the appearance of its various types. Among the main types, individual and group workshops can be distinguished; which are aimed at creating a broad context for understanding the composer's text (predominance of theoretical information); to solve professional problems (artistic, technological, sound, agogic, where the master's performance prevails); to cover purely technological issues; it is also aimed at the combination of detailed work on the composer's text and a complete display by the master. Among the modern forms of conducting workshops, there are the following: "storytelling", "summer academy", "creative workshop". Workshop, as one of the current forms of professional dialogue (both offline and online), give young performers unlimited opportunities to improve their professional level. The depth of information that each workshop carries is very different, but its perception depends entirely on the listener (the level of his professional training, giftedness, motivation, etc.). On the other hand, the higher the level of the musician conducting the workshop, the more complex the information he tries to convey through explanation and his own demonstration (those subtle gradations – sound, agogic, articulatory, semantic). It is precisely this depth that is valuable, which provides an opportunity (chance) for professional and performance growth of the student (listener). The special role for pianists of getting to know and analyzing the workshops of famous symphony conductors (work on the performance of orchestral pieces) and world singers (Luciano Pavarotti, Mirella Freni, Elisabeth Schwarzkopf and many others) is emphasized. Such workshops contribute to a deeper understanding and interpretation of piano works from the point of view of form creation (scale), the nature of intonation, the peculiarities of thinking when interpreting poly-plast textural teaching (especially in the works of composers of the 18th – 21st centuries).

Key words: workshop, typological approach, musical interpretation, artistic performance, performing means of expression, pianism, sound production.